

GÜNEY-BATI ANTİTOROS BÖLGESİNDE ESKİ BİR YOL ŞEBEKESİ *

U. BAHADIR ALKİM (İstanbul)

İstanbul ve Çanakkale Boğazları Avrupa ile Asya arasında nasıl denizden birer kilit noktası teşkil etmekte ise, Antitoros ve Amanus dağları, sahip oldukları mühim geçitleri sayesinde aynı hususu güney-batı Anadolu ile Suriye ve dolayısıyla Mezopotamya arasında karadan sağlamaktadır. Anadolu'da bir kaç yüzyıldan beri coğrafi, jeolojik, tarihî, arkeolojik ve stratejik araştırmalar yapmış olan gezgin ve bilimlerin çoğu, Küçük Asya'nın -Toros dağları ile Antitoros dağlarının kesiştiği- bu bölgesini de hedef ittihaz etmişlerdir. Bununla beraber, Antitoros havalisinde bilhassa XIX. yüzyılda esaslı incelemeler yapılmış olmasına rağmen, bu bölgenin ücra köşelerine nüfuz etmek mümkün olamamıştır.

Karatepe'nin kuzey ve güney ile olan yol irtibatını tesbit etmek ve Karatepe ile çağdaş daha başka ören yerlerinin mevcut olup olmadığını öğrenmek amacıyla 1947-1952 ve 1955 yıllarında Karatepe'deki kazı çalışmalarımız sırasında, Antitoroslarda henüz tanınmıyan bir bölgeyi araştırma fırsatını elde ettik.

Karatepe'nin keşfinden sonra bu geziler aşağıdaki yıllarda yapılmıştır:

1947 (İlkbahar): Prof. H. Th. Bossert ve U. Bahadır Alkım¹;
1947 (Sonbahar): Bossert, Alkım, H. Çambel ve Karatepe Kazı Kuru-

* Buradaki metin, müellifin, Milletlerarası XXIII. Müsteşrikler Kongresinin (Cambridge, 21-28. Ağustos. 1954) Assirioloji seksiyonunda okuduğu İngilizce tebliğinin (krş. *Proceedings of the Twenty-Third International Congress of Orientalists*, London 1957, s. 147-148) Türkçesi olup altnotlar ilâvesiyle -herhangi bir değişikliğe maruz bırakılmaksızın- yayımlanmaktadır. Almanca tercümesi için bk. *Anadolu Araştırmaları*, III. 2 (=yeni seri I, 2) İstanbul 1958, s. 223-243.

¹ Bu gezinin buluntuları: için krş. H. T. h. Bossert ve U. Bahadır Alkım: *Karatepe, Kadırlı ve Dolayları*, İstanbul 1947, s. 2-11.

lu'nun diğer üyeleri²; 1948 (Yaz): Alkım ve Ekrem Kuşçu (Karatepe'nin kuzey dolaylarına)³; 1948 (Sonbahar): Bossert, N. Ongunsu ve İ. Süzen (Karatepe'nin güney dolaylarına)⁴; 1949 (Sonbahar): Alkım (Karatepe'nin kuzey ve kuzey-batısına)⁵; 1949 (Sonbahar): Bossert ve H. Çambel (Karatepe'nin kuzey-batısına)⁶; 1950 (Yaz): Bossert, Muhibbe Darga ve Alkım (Doğu Kilikya'nın güney dolaylarına)⁷; 1951-1952 (Sonbahar): Alkım⁸; 1955 (Sonbahar): Alkım ve H. Çambel⁹.

Bu yedi yıllık zaman fasılası içinde araştırmaya çalıştığımız bölge, Bodrum (Hierapolis-Castabala)-Hemite-Kozan-Göksun (Cocusus) arasında çizilecek kavsin içinde kalmakta ve Karatepe'nin 100 km. kadar kuzeyine uzanmaktadır (bk. Harita 1).

Bu geziler esnasında bulunmuş olan eserlerin hepsini burada bütün ayrıntıları ile ele almak hiç şüphesiz mümkün değildir; yakında müellifin yayımlıyacağı kitapta¹⁰ eserler birer birer incelenecektir. Şimdi ise, sınırlarını hemen yukarıda verdiğimiz bu gölgede tesbit etmiş olduğumuz eski bir yol şebekesinin ancak tasvirini yapmakla ve bu yol şebekesinin önemini belirtmekle yetineceğiz.

Tesbit etmiş olduğumuz yol şebekesinin teferrüatlı bir tasvirine girişmeden önce, eski çağlarda Kayseri'den (Caesareia Mazaca) çıkarak Kilikya Ovasına inen mühim yolları hatırlatmak faydalı olacaktır. Avâriz şartları dolayısıyla bu yollar dağlık bir araziden

² Şimdilik bk. U. B. Alkım: *Belleten*'de XII (1948), s. 248; H. T h. Bossert - U. B. Alkım - H. Çambel v. bşk. : *Karatepe Kazıları. Birinci Ön-Rapor*, Ankara 1950, s. 3 (= *K. Kazıları*); H. T h. Bossert: "Reisen in Kilikien", *Orientalia* N. S. XIX (9150), s. 123-124.

³ U. B. Alkım: "Üçüncü mevsim Karatepe çalışmaları-Kazı ve Geziler", *Belleten* XIV (1950), 523-534.

⁴ Bu geziye dair henüz bir rapor yayınlanmamıştır.

⁵ U. B. Alkım: "Dördüncü mevsim Karatepe çalışmaları", *Belleten* XIV (1950), s. 652-654; [ayn. m ll.] *Anatolian Studies*'de I (1951), s. 19-20; ayn.. m ll.: *Anadolu'da* I (1951), s. 26-27.

⁶ Bu geziye dair henüz bir yayın yapılmamıştır.

⁷ H. Th. Bossert: "Karataş'taki arkeolojik araştırmalar hakkında kısa ön-rapor", *Belleten* XIV (1950), s. 661-663.

⁸ Şimdilik krş. U. B. Alkım: "Sekirinci mevsim Karatepe çalışmaları", *Belleten* XVI (1952), s. 618-619.

⁹ Bu geziye dair henüz bir rapor yayınlanmamıştır.

¹⁰ Müellifin bu kitabı "Doğu Kilikya'nın tarihi coğrafyasına dair araştırmalar" başlığı altında Türk Tarih Kurumu yayınları arasında çıkacaktır.

dolaşmak ve ancak kilit noktası teşkil eden muayyen geçitleri aşmak suretiyle Kilikya'ya inebiliyordu (Harita 2). Geçitlerden en batıda olanı Gülek Boğazıdır (Portae Ciliciae). Gülek Boğazının takriben 150 km. kuzey-doğusundan başlayıp yine yayni kuzey-doğu hattı istikametinde sıralanan daha altı geçit mevcuttur; sırasıyla: Gezbel (deniz seviyesinden yüksekliği: 2000 m.), Dede Bel (2200 m.), Kuru Bel (1925), Kuruçay Bel (1550m.), Kavak Bel (2075), Yedioluk Bel (1940 m.) ve Sultan Bel (1970). Bu yollardan en önemlilerini kısaca zikrelelim:

I. Kayseri - Gülek Boğazı - Çukurova : Bu yolun uzunluğu 350 km. kadardır (bk. Harita 2, yol 1). Bu yol, bütün şartlara bu arada büyük orduların geçişine uygundur; bu gün dahi en önemli devlet yollarından birini teşkil eder. Bu sebepten bunun hakkında fazla bir şey söylemeyeceğiz.

II. Kayseri - Develi - Fıraktin - Karaköy - Kozan (Sis) yolu : Bütün uzunluğu takriben 250 km. dir. Daha kısa olmasına rağmen bu yol (Harita 2, yol 2) kuvvetli kışlarda geçit vermediğinden dolayı, Gülek Boğazı üzerinden inen yola nazaran daha az kullanılmıştır.

III. Gezbel üzerinden Kilikya'ya inen yol : Kayseri-Develi - Fraktin-Taşçı - Gez Bel - Kiraz Bel veya Üskiyen Bel - Kozan - Çukurova (bütün uzunluğu takriben 260 km.) Bilhassa Büyük Hitit Devleti zamanında kullanılan bu yol, kışın fazla kar yağdığı zaman bazı kesimlerinin geçit vermemesine rağmen, Gülek Boğazı üzerinden Kilikya'ya inen yoldan sonra en çok revaçta olan tarikittir (Harita 2, yol 3).

IV. Kuruçay Bel ve Kiraz Bel üzerinden Kilikya'ya inen yol : Kayseri - Serezek - Kuruçay Bel - Göksun (Cocusus) - Kiraz Bel - Çukurova (uzunluğu takriben 370 km., Harita 2, yol 4). Burada zikredilmiş olan tariklerin en uzununu olan bu yol bilhassa Göksun'dan Doğu Kilikya Ovasına inilmek istenildiği zaman dolaşık ve uzundur. Eski itinererlere göre Göksun'dan Çukurova'ya gelmek istenildiği vakit evvelâ Maraş'a (Germaniceia) gidilmekte ve Maraş'tan büyük bir dolaşma ile güney-batıya sapılarak Çukurova'ya inilmekte idi. Kayseri'den, Göksun üzerinden Çukurova'ya giden bu dolaşık yolun uzunluğu takriben 390 km. dir (Harita 2, yol 5).

Dikkatimizi üzerine çekeceğimiz bölge, yani Göksun-Saimbeyli (Hacın) ile Karatepe'nin güney ve kuzey dolayları, hemen hemen hiç araştırılmadığı için, Doğu Kilikya'nın bir kilit noktasında bulunan Karatepe ile, Kappadokya'nın mühim bir yol kavşağında olan Göksun arasındaki irtibatını incelemeğe uğraştık. Hakikaten böyle bir yolu tesbit etmemiz mümkün oldu. Bu yol Göksun'dan çıkıp aşağı yukarı kuzey-güney istikametinde seyrederek Kilikya (Assur metinlerinde *Que*) ile Kappadokya (Assur metinlerinde *Tabal*)'ın bir kısmının irtibatını sağlamaktadır.

Bölgemizin büyük bir kısmı irili ufaklı, iyi sulanan yaylacıkları kuşatan dağ komplekslerini içine almaktadır. Şu noktaya işaret etmek lâzımdır ki, dağlık bölgemizden geçerek kuzeyden güneye gelmek istiyen bir kimse batı kesimde Mazgaç ve Bağdaş bellerini, doğu kesiminde ise Meryemçil belini aşmak zorundadır. Böylece, biri doğuda, diğeri de batıda olmak üzere iki esas yolu tesbit ederek inceleme imkânını bulduk (krş. Harita 3).

A. Doğu kesimdeki ana yol :

Bu yol Kilikya Ovasının doğu kısmından başlayıp Karatepe'nin eteklerine kadar tırmanır, Har Boğazından, Antitorosların güney-batı bitimini teşkil eden dağlardaki vâdiciklerden ve nihayet Meyemçil Belinden (=Geben Beli) geçerek Göksun'a ulaşır (Harita 3, yol 1). Bu yol Andırın'a kadar "Akyol", Andırın ile Göksun arasında ise "Göç Yolu" adını alır.

B. Batı kesimdeki ana yol (Harita 3, yol 2):

Kilikya Ovasının doğu kesiminden başlayarak bu günkü Kadirli İlçesinin (eski adı: Kars Zülkadriye veya Kars Bazar; klâsik çağlardaki adı: Flaviopolis) 20 km. kadar kuzey kuzey-batısındaki Mehmetli köyüne ulaşır. Mehmetli'den itibaren Çiçeklidere vâdisini takip ederek Bağdaş Beli'ni ve sonra da daha kuzeydaki Mazgaç Beli'ni aşarak Göksun'a vasil olur. Bu yol bu gün "Çiçeklidere yolu" adı ile tanınmaktadır. Bu iki ana yol arasındaki sahada ikinci derecede olan bir kaç yol daha bulunmaktadır. Doğrudan doğruya Göksun'a çıkmalarına ve yine batı kesimde Bağdaş ve Mazgaç, doğu kesimde ise Meryemçil Bellerinden geçmek zorunda bulunmalarına rağmen aynı derecede önemlidirler. Bu günkü adları: Mezi Yolu, Zehli Yolu, Kaleatlı yolu ve Nurfet - Aşılı yolu.

a) Bu tâli yollardan Mezi Yolu en batıda bulunandır; Bağdaş Beli'nin hemen güneyinde Çiçeklidere yolu ile birleşir (Harita 3, yol 3).

b) Zehli Yolu, Mezi yolunun hemen doğu yakınında olup Bağdaş Beli ile Mazgaç Beli arasında Çiçeklidere yoluna kavuşmak için -arazi teşekkülâtı dolayısıyla- oldukça geniş bir dolaşma kavsi çizer (Harita 3, yol 4).

c) Kalealtı yolu ise Kadirli'den çıkarak kuzey-doğuya doğru yönelir ve küçük Çığışar-Beli'ni aşarak batıdaki ana yol ile, Çiçeklidere yolu ile, birleşir (Harita 3, yol 5).

Bu iki ana yol ve dört tâli yol boyunca sıralanan çeşitli anıtlar, bu yolların muhtelif çağlarda kullanılmış olduklarına işaret teşkil etmektedirler. Bu yolların üzerinde yahut pek yakınında bulmuş olduğumuz bir çok anıtlar arasında aşağıdakilerini zikretmek istiyoruz: Kalkan petroglifleri¹¹, Hemite'deki Hitit kaya kabartması (Büyük Devlet zamanına ait, eyalet eseri)¹², Domuztepe Kalesi¹³, üç Âramî yazıt parçası¹⁴, takriben 40 Yunanca mezar yazıtı (Geç-Roma devrine ait)¹⁵, 5 kaya yazıtı (Yunanca, Geç-Roma devrine ait)¹⁶, iki kaya kabartması (biris muhtemelen yerli bir kiralılığa ait¹⁷, diğeri muhtemelen Geç-Roma devrine ait¹⁸), 8 harabe (Geç-

¹¹ Krş. U. B. Alkım: *Belleten*'de XIV (1950), s. 528-529. ve lev. LXXXVI, res. 27-28.

¹² Bu kaya kabartmasının, Hitit hiyeroglif lejandı ile birlikte henüz nihai yayını yapılmamıştır. Şimdilik krş. Bossert: *Orientalia N. S.*'de XIX (1950), s. 124-125 ve lev. VII, res. 10; M. Riemschneider: *Die Welt der Hethiter*, 2. baskı, Stuttgart 1955, lev. 6, üst.

¹³ U. B. Alkım: "Domuztepe Kazılarının arkeolojik sonuçları" *Belleten* XVI (1952), s. 225-237; bibliografya için bk. *ayn. yr.* altnot 1-4. 1951 sondajı için ise krş. U. B. Alkım: *Belleten*'de XVI (1952), s. 132-133.

¹⁴ Bu yazıtlardan biri Hemite köyünde bulunmuştur (krş. A Dupont - Sommer: *Jahrbuch für Kleinasiatische Forschung* I, 1 [1950], s. 45-47 = *JKF*). İkincisi Bahadrlı köyünden gelmedir (krş. *ayn. yr.*, s. 108). Üçüncüsünü ise 1957 yazında H. Çambel ve müellif bulmuş olup Prof. A. Dupont - Sommer tarafından yayımlanacaktır; şimdilik krş. [U. B. Alkım:] "Türk Tarih Kurumu'nun 1958 yılı Genel Kurul toplantısı-Karatepe'de çalışmalar" *Belleten* XXII (1958), s. 630.

¹⁵ Bu yazıtlardan altısı neşredilmiştir, krş. *Belleten* XIV (1950), 533, 535-541 ve lev. LXXXIV-LXXXVI.

¹⁶ Bu kaya yazıtlarından üçü yayımlanmıştır, krş. *ayn. yr.*, s. 533, 535-537 ve lev. LXXXI-LXXXIII.

¹⁷ Krş. Bossert-Alkım: *Karatepe, Kadirli ve Dolayları*, s. 10-11 ve res. 109-114.

¹⁸ Krş. *ayn. yr.*, s. 9 ve res. 98-100; *Belleten* XIV (1950), s. 534 ve lev. LXXXIX.

Roma devride ait¹⁹, 4 Orta Zaman harabesi, çeşitli küçük buluntular²⁰ ve yapıları ilâve ve değişiklik geçirmiş ve yakın çağlara kadar kullanılmış büyüklü küçüklü 19 kale²¹. Bu anıtların bazıları, buradaki yazının 11-21. altnotlarında belirtildiği veçhile tarafımızca ön-raporlarda yayınlanmış veya adları zikredilmiştir. Ancak bunların çoğu henüz neşredilmemiş olup müellifin yakında yayımlayacağı kitabında ele alınacaktır.

Ne Antitoros bölgesini araştırmış olan XIX. yüzyıl bilginleri ve ne yine bu havaliye gelmiş olan gezginleri, tesbit etmiş olduğumuz bu yolları tanımamaktadır. Sayıları kırkı bulan²² bu gezginler bölgemizin yalnız çevresine temas etmiş, bazıları Karatepe'nin çok yakınına kadar gelmiş, bu sonuncular dahi Akyol'un (Harita 3, yol 1) ancak bir kısmından geçmiş, kuzey-batı istikametinde, güç ve tehlikeli bir yolu takip ederek Maraş'a gitmişlerdir. Bu dört gezgin şunlardır: Hastings F. Murphy (1836)²³, E. J. Davis (1876)²⁴, Bennet (1879-1882)²⁵ ve Franz Schaffer (1900)²⁶. Franz Schaffer Karatepe'nin pek yakınından geçmiş, Karatepe'nin 1.5 km. kadar kuzeyinde olan Kumkale adlı bir Orta Zaman kalesini görmüş²⁷, fakat Karatepe'yi farketmemiştir.

Dr. Muhibbe Darga ve Heinz Anstock 1948 yılında Akyol'un kuzey kesiminde Tokmaklı ile Geben arasına rastlıyan bölgede (bk. Harita 3, yol 1) araştırmalar yapmışlar, ancak Göksun'a sapmadan Maraş'a geçmişlerdir²⁸.

¹⁹ Bunlardan ancak dördü neşredilmiştir, krş. *Bellekten XIV* (1950), s. 530-531 ve lev. LXXVII-LXXXVIII.

²⁰ Bunlar arasında muhtelif devirlere ait meskûkât da bulunmaktadır. Bu meskûkât, müellifin yukarıda not 11'de adı geçen kitabında yayınlanacaktır.

²¹ Bu kalelerden sekizi zikredilmiş veya yayınlanmıştır: *Bellekten XIV* (1950), s. 532-533 ve lev. LXXX.

²² Bu gezginlerin takip ettikleri yollar ve müşahadeleri, adı geçen kitabımızda tafsilâtiyle incelenecektir.

²³ Krş. *Journal of the Royal Geographical Society VII*, London 1837, s. 420-421.

²⁴ E. J. Davis: *Life in Asiatic Turkey*, London 1879, s. 120-121.

²⁵ Krş. *Proceedings of the Royal Geographical Society*, N. S. VI (1884), s. 321-322.

²⁶ Krş. *Petermann's Mitteilungen. Ergänzungsheft 141* (1903), s. 91.

²⁷ *ayn. yr.*, s. 91.

²⁸ Bu gezinin buluntularından yayınlanmış olanlar şunlardır: Kireç taşından yapılmış bir Geç-Hitit kabartması (krş. *JKF I*, 1 [1950], s. 75-79 ve lev. X-XII); İbrani-Âramî iki gümüş tablet (krş. A. Dupont-Sommer: *ayn. yr.*, I, 2, 201-217). M. Darga tarafından görülen yerler haritamıza işlenmiştir (bk. Harita 3).

Kadirli'de yerleşip bu havaliyi müteaddit gezileriyle tanıyan yegâne şahıs öğretmen Ekrem Kuşçu'dur; kendisinin bu bölgedeki şahsî araştırmalarını ve bunlara dair bize vermiş olduğu bilgileri burada teşekkürle kaydetmeliyiz.

Bu vesile ile, tesbit etmiş olduğumuz yollardan birinin (Harita 3, yol 1) Sir Charles Wilson tarafından kaydedilmiş olduğunu da zikretmek isteriz. Sir Charles Wilson Küçük - Asya Rehberinde²⁹ Göksun'dan Meryemçil Beli'ni (kendisinin verdiği isimle: Mariançil) aşarak Kars Bazar'a (bu günkü Kadirli) bir yolun gittiğini yazmaktadır. Aynı yol İngiliz Bahriye İstihbarat Dairesinin Küçük - Asya'ya dair hazırlamış olduğu Rehberde³⁰ de, Göksun'u Doğu - Kilikya'ya bağlayan en kısa yol kaydiyle zikredilmektedir: Kars Bazar-Andırın-Geben-Meryemçil Kale-Göksun³¹.

Bölgemizdeki kalelerden ikisinin Léonce Alisan ve Charles Texier tarafından zikredilmiş olduğunu da belirtmek isteriz. L. Alishan, Kumkale'yi (bk. Harita 3, yol 1 batısı) bu havalideki önemli bir kale olarak kaydeder³². Charles Texier'nin ise Çın Çın Kale (kendisinde: Tchın Tchın Kaleh)³³ ile Geben kalesini kasdettiği anlaşılmaktadır.

Bu müşahedelerden sonra, Anadolu'nun eski eserlerine karşı bu kadar çok ilgi göstermiş olan Avrupalı gezginlerin, içinde bu kadar çeşitli anıtlar saklıyan bölgemize neden nüfuz edemedikleri sorusu aklımıza gelebilir. Bunun sebebini, kanaatimizce, yüksek dağlarla çevrili ve ancak sayıları mahdut güç geçitler aşıldıktan sonra içine girilebilen bölgemizin olağanüstü coğrafî durumunda aramak lâzım gelir. Yalnız bu bölgenin coğrafî yapısının özelliği değil, aynı zamanda

²⁹ Sir Charles Wilson: *Handbook for Travellers in Asia Minor, Transcaucasia, Persia etc.*, London 1903, s. 270-271.

³⁰ *Handbook of Asia Minor*, cilt IV, kısım 2: *Cilicia, Antitaurus and Syria*, London 1919, s. 382-383.

³¹ *ayn. esr. s.*, 383. Anadolu yolları hakkında umumî bir fikir edinmek için bk. H. H. von der Osten: "Anatolische Wege", *Eranos XLIX* (1951), s. 65-83 ve s. 84 (bibliografya). Bundan başka krş. F. Taeschner: "Die Entwicklung des Wegenetzes und des Verkehrs im türkischen Anatolien", *Anadolu Araştırmaları*, yeni seri I, 2, İstanbul 1958, 169-192.

³² Krş. L. Alishan: *Sissouan*, Venedik 1890, s. 66 ve 233. Alishan, Kumkaleyi büyük bir kale olarak kaydeder, halbuki bu kale pek küçük bir tahkimattır.

³³ Alishan: *ayn. yr.*, s. 214; Ch. Texier: "Voyage dans l'Asie Mineure, de Sis à Trebisonde - Fragment du Journal", *Revue Française*, cilt VI (Nisan 1838), s. 338-339.

Türkiye Cumhuriyeti devrine kadar bilhassa âsâyîşinin bozukluğu da Avrupalı gezgin ve bilginlerin buraya nüfuz edememelerine âmil olmuştur. Arazinin savunma kolaylığı göstermesi Antitorosların bu kısmını âdeta tecrit etmiş ve içinde yaşayan halka bağımsız ve özel bir karakter vermiştir. Toprak, insanı güçlkle besliyebildiği için buradaki halk zaman zaman bereketli ve verimli Kilikya Ovasına pek kısa süren yağma akınlarına çıkmak ve sonra yine dağlarına çekilmek zorunda kalmıştır.

Bu kapalı ülkedeki güvensizliği anlamak için Karatepe çiftdilli yazıtlarının (M. Ö. VIII. yüzyıl) sahibi, Danuna'lar Kırallı Asitawa(n)-da-s'ın devrine kadar inmemiz gerekmektedir. Asitawa(n)-da-s gerek Fenike³⁴ ve gerek Hitit hiyeroglif³⁵ metninde şöyle yazmaktadır: “. . . ve ben en ücra sınırlarda, kanun tanımayan, şakilerin elebaşısı olan ve şimdiye kadar içlerinden hiç birinin *Mpş* (=‘Mopsos’ Hiyeroglif Hititçesinde: *Muksas*)³⁶ evine (=hanedanına) tâbi olmadığı şaki reislerinin yaşadığı yerlerde kaleler inşa ettim. Buna rağmen ben, Asitawa(n)-da-s, onları tepeledim ve ben, Danuna'lar kalblerinin huzuru içinde otursunlar diye, bu yerlerde kaleler inşa ettim. . .”.

Asitawa(n)-da-s'ın, bölgemiz dağlarında ve bilhassa Karatepe'nin hemen kuzeyine rastlayan dağlarda yaşayan halkı kasdetmiş olması çok muhtemeldir. Nitekim bu havali mahfuz ve kapalı olması dolayısıyla, şehir kanunlarına itaat etmeyen bir halka emin bir melce teşkil edebilecek vasıfları haizdir.

Que'nin itaat altına alınması ile uğraşan IX.³⁷ VIII.³⁸, VII.³⁹ yüzyıl Assur kırıllarının, “şaddu'a” (=dağ sakinleri, yaban dağ

³⁴ Karatepe: Tanrı heykeli üzerindeki yazıt, sütun II, 1-8 ve ortostat üzerindeki yazıt (Aşağı Giriş), sütun I, 13-18. Krş. R. T. O' Callagan: “The Phoenician Inscription on the King's Statue at Karatepe”, *Catholic Biblical Quarterly*, XI (1949), s. 235-236; A. M. Honeyman: “Phoenician Inscriptions from Karatepe”, *Muséon* LXI, No. 1-2 (1948), s. 55.

³⁵ H. T. h. Bossert: “Die phönizisch-hethitischen Bilinguen vom Karatepe-2. Fortsetzung”, *Archiv Orientalni* XVIII, No. 3 (1950), s. 15.

³⁶ Bossert: “Die phönisch-hethitischen Bilinguen vom Karatepe, 1. Fortsetzung”, *Oriens* II, No. 1 (1949), s. 113 ve 119; R. D. Barnett: *Journal of Hellenic Studies*'de LXXVIII (1953), s. 142.

³⁷ Salmanassar III. (M. Ö. 882-859), krş. P. Kretschmer: *Glotta*'da XXI (1933), s. 234.

³⁸ Sargon II. (M. Ö. 724-705), krş. Kretschmer: *ayn. yr.*, s. 234.

³⁹ Sanherib (M. Ö. 705-680), Asarhaddon (M. Ö. 680-669), Assurbanipal

kabileleri) olarak gösterip ⁴⁰ “Hilakku adamları” adını verdikleri bir kavme karşı savaşmış oldukları malûmdur.

Karatepe metinlerindeki “kanun tanımıyan insanlar” ile Assur vesikalarındaki “Hilakku adamlarının,, aynı olması çok muhtemeldir. Bu konuya tekrar döneceğiz.

Assur ile Roma hâkimiyeti arasında rastlıyan devre içinde her ne kadar tarihî kaynaklar kıt ise de, Pers ve Hellenistik hâkimiyetine rağmen bu havalinin hakikatte otonom olduğunu belirtmeliyiz ⁴¹.

Romalıların dahi Kilikya'nın bu bölgesini tamamiyle idareleri altına alamamalarına bir delil olarak, bir vakitler Kilikya Prokonsüllüğünde bulunmuş olan Marcus Tullius Cicero'nun bir kaç cümlesini iktibas etmek istiyoruz. Cicero, mektuplarında ⁴², Amanus Dağlarında (Kilikya yönündeki) bir bölgenin vahşiliğini tasvir ederek Suriye'den Kilikya'ya açılan iki geçidin ⁴³ önemine işaret etmektedir.

Cicero'nun Roma eyaletine tâbi olmıyan “Eleutherokilik”leri, bir dağ kabilesini, zikretmesi dikkat çekicidir. Cicero, mektuplarında okunduğu veçhile, Eleutherokilik'lere ait yalçın ve çok iyi tahkim edilmiş bir yerde kâin “Pindenissus” adlı bir kaleyi tasvir ederek şunları yazar: “. . . şehirlerinin her köşesi tahrip edilip yandıktan sonra elli yedinci gün bana teslim oldular. Bunların en yakın komşuları, onlardan (=Eleutherokilik'lerden) daha az haydut ve cüretkâr olmıyan “Tebara” halkı idi. Pindenissus kalesinin zaptından sonra onlardan (=Tebar'lardan) rehinelere aldım. ⁴⁴”

İmdi, Pindenissus, daha iyi bir deyimle Pindenissum⁴⁵ acaba nerede kâindi? Bu coğrafî kayde göre bu dik ve kuvveli tahkimatın, araştırmış olduğumuz bölgenin çevresinde bulunduğu anlaşılmaktadır.

(M. Ö. 669-635), krş. D. D. Luckenbill: *Ancient Records of Assyria and Babylonia*, Chicago 1927 §§ 25, 55, 80, 92, 99; 286, 287, 288, 329, 364, 383; 516, 531; 782.

⁴⁰ Krş. B. Landsberger: *Sam'al. Karatepe harabelerinin keşfi ile ilgili araştırmalar*. Birinci kısım, Ankara 1948, s. 16-17, altnot 35.

⁴¹ A. H. M. Jones: *The Cities of the Eastern Roman Provinces*, Oxford 1937, s. 192, 200, 202; A. Erzen: *Kilikien bis zum Ende der Perserherrschaft*, Leipzig 1940, s. 25, 27, 100.

⁴² *Epistolae ad Familiares* XV, iv, 4.

⁴³ *ayn. esr.*, XV, iv, 4.

⁴⁴ *Epistolae ad Familiares* XV, iv 10; *Epistolae ad Atticum*, V, xx.

⁴⁵ W. Ruge: “Pindenissum” maddesi, *Realencyclopædie d. klass. Altertumswissenschaft*, XL. yarım-cilt (1950), sütun 1699 (=RE).

Bizans devrinde, yine bölgemiz Küçük-Asya'nın emin olmıyan kısımlarından birini teşkil etmekte idi, zira 404 yılında Kokousos'a (=Göksun) sürülen ⁴⁶ Johannes Chrystodomos, mektuplarında, bu şehrin yalnızlığından, emniyetsizliğinden şikâyetle bahseder ⁴⁷.

Osmanlılar devrinde Antitorosların bu kesimi yine bir huzursuzluk merkezi durumunda kalmış, Göksun ve dolayları, Celâlî İsyancıları adı ile tanınan başkaldırmaların çıkış noktalarından birini teşkil etmiştir.

Celâlî isyanlarına karşı nihaî savaşın 1605 yılında ⁴⁸ Kuyucu Murat Paşa tarafından Göksun yaylasında kazanılmış olması, batıda Bağdaş ve Mazgaç geçitlerinin, doğu kesimde ise Meryemçil geçidinin bu sivil vuruşmalarda en önemli istinat noktaları teşkil ettiklerini göstermektedir.

Celâlîlerin itaat altına alınmalarından sonra dahi Anadolu'nun bu bölgesi Osmanlı İmparatorluğu arazisinin en huzursuz yerlerinden biri olarak kalmış ve tarihte ilk defa olarak Türkiye Cumhuriyeti devrinde merkezî bir idareye kesin surette bağlanmıştır. Bugün bu bölge, anıtlarıyla, burada tasvirini yaptığımız yol şebekesi ile Anadolu'nun en emin, en huzurlu, fakat aynı zamanda en az araştırılmış kısımlarından biri halinde bulunmaktadır.

Araştırma gezilerimizin buluntularından burada kesin tarihi sonuçlar çıkarmak hiç şüphesiz henüz erkendir. Bununla beraber Antitorosların bu kısmının olağanüstü coğrafi durumu bize aşağıdaki hususları tahmin ettirmektedir:

1 — Assur vesikalarındaki "Hilakku Adamları" ile Karatepe'nin çiftdilli yazıtlarında görülen "kanun tanımayan halk"ının aynı oldukları anlaşılmaktadır. Buna göre Hilakku ülkesi, hiç olmazsa M. Ö. VIII.-VII. yüzyıllarda Karatepe'nin 20 km. kadar kuzeyinden başlayan dağlık ve kapalı araziye, -Har Boğazı ile Göksun arasına-, yerleşti-

⁴⁶ W. Ruge: "Strassen im östlichen Kappadokien", *Curt Wachsmuth Festschrift*, Leipzig 1897 s. 27; B. Chrys. Baur: *Der heilige Johannes Chrysostomus und seine Zeit*, cilt II, München 1930, s. 300, 313-314.

⁴⁷ W. Ruge: *ayn. yr.*, s. 27; *ayn. mll*: "Kokusos" maddesi, *RE XXI* yarım-cilt (1921), sütun 1065.

⁴⁸ J. H. Kramers: "Kara Yazidji" maddesi, *Enzyklopedie des Islam*, cilt II (1927), s. 815; B. Darkot: "Göksun" maddesi, *İslâm Ansiklopedisi*, cilt IV (1945), s. 812; M. Akdağ: "Karayazıcı" maddesi, *İslâm Ansiklopedisi*, fasikül 59 (1953) s. 339.

lebilir. Bu arazinin Karatepe-Andırın Ovasının bitimine kadar olan doğu sınırını Ceyhan nehri (=Pyramus) teşkil eder. Sannherib (M. Ö. 705-681), Luckenbill tarafından M. Ö. 698 olarak tarihlendirilen⁴⁹ yazıtlarından birinde⁵⁰ “Que yolunun” *Illubru Beyi* ile *Hilakku*’lar ve onların müttefiki *Tarzi* ve *İngirra*’lılar tarafından kapandığını zikretmektedir. Bu “Que Yolu”, Amanus Dağlarındaki geçitlerden biri, büyük bir ihtimal ile Arslanlı Bel (Pylae Amanicae) olsa gerektir ki, Arslanlı Bel (krş. Harita 2) o zamanlar Assur arazisine ait Sam’al’dan (bugünkü Zincirli)⁵¹ çıkıp Que’ye giden yola geçit vermektedir. Sannherib’in metnindeki “Que Yolu”, bazı Assiriologların tahmin ettikleri gibi⁵², daha batıda kâin Gülek Boğazı (Pylae Ciliciae) olmasa gerektir.

2 — Tarafımızca araştırılmış bölgenin yazıtlarında, eski bir kavmin kalıntısının delili olarak -Bizans devrine kadar uzanmış olan şahıs adları yaşamaktadır.

3 — Cicero’nun ilgi çeken kaydında, Eleutherokilikeler’in komşusu olarak gösterilen ve yüksek dağlarda yaşadıkları belirtilen “Tebara” halkının, Assur kaynaklarında adlarına rastlanılan “Tabal Halkı” ile aynı olup bu kavmin M. Ö. I. yüzyıla kadar inen kalıntısı olduğu anlaşılmaktadır⁵³.

4 — Que’den Tabal’a çıkan yollardan birinin, bu günkü Akyol’un seyrini takip etmiş olduğu (krş. Harita 3, yol 1) büyük bir ihtimal dahilindedir. Maamafih bu yolun, Kilikya Ovasına akınlar yapan bir

⁴⁹ Krş. D. D. Luckenbill: *The Annals of Sennacherib*, Chicago 1924 (OIP II), s. 61, 77, 86, 104.

⁵⁰ *ayn. esr.*, s. 61.

⁵¹ Krş. B. Landsberger: *Sam’al*, s. 62-78.

⁵² H. Winckler: “Ein neues Prisma Sinacheribs im Britischen Museum”, *OLZ* XIII, No. 4 (Nisan 1910), sütun 149; P. Naster: *L’Asie Mineure et L’Assyrie aux 8e et 7e siècles av. J.-C. etc.*, Louvain 1938, s. 71. *Illubru* şehrinin Adana yakınlarında aranması gerektiği P. Kretschmer tarafından ileri sürülmüştür, kış.: “Hypachaeer” *Glotta* XXI (1933), s. 235. Bu konuyu yakında ele almağa çalışacağız (aş. bk. altnot 67).

⁵³ *Tab’al* ülkesi ve tarihinin toplu bir surette ele alınışı için krş. Landsberger: *Sam’al*, s. 18-19, altnot 39. Kappadokya tabletleri üzerinde bir defa *Tibira* adının görülmesi zikre değer (krş. I. Gelb: *Inscriptions from Alishar and Vicinity*, [OIPXXXVII], Chicago 1935, 58: 30); buradaki *Tibira*’nın, Narâm-Sin metnindeki *Tibar’a*, Hitit çivi yazısı metinlerindeki *Tipalas’a* veya Eski Ahitteki *Thubal’a* (Tekvin IV, 22; Hezekiel XXVII, 13) veya Herodot’deki *Tibarenoi’ya* (III, 94; VII, 78) tekabül edip etmediği konusu için bak. *ayn. yr.*, s. 11. Karkamış menşeli bir Hitit hiyeroglif metninde (M. Ö. VIII. yüzyıl) *Tabala* (A 6) suretinde bir şehir adının geçmesi ayrıca dikkati çekmektedir (krş. Bossert: “Zur Geschichte von Karkamis”, *Studi Calassici e Orientali* I, Pisa 1951, s. 46).

düşmanın yolu, başka bir deyimle Hılakku Dağ Halkının yolu, olduğu anlaşılmaktadır. Büyük Hitit Devleti zamanında ise, tercihen kullanılan yol, Hitit anıtlarının gösterdiği gibi, Kappadokya'dan çıktuktan sonra Gez Bel üzerinden aşarak Kilikya Ovasına inen yoldur (bk. Harita 2, yol 2)⁵⁴.

M. Ö. XIX. yüzyıldaki Eski Assur ticaret kolonilerinin takip ettiği yola gelince: bu kolonistler, en yeni araştırmalara göre, daha ziyade doğudaki yolları tercih etmişlerdir⁵⁵. Assur metinlerinde geçen *Sizu'*nun, klâsik çağlardaki *Sisium* (sonraları Sis, bugün Kozan) ile aynı olması ve *Şimala'*nın Assur metinlerinde görülen Sam'al'a (bu gün Zincirli) tekabül etmesi⁵⁶ bugün her ne kadar tamamen aydınlan-

⁵⁴ Kayseri'den çıkıp Gezbel üzerinden Çukurova'ya inen yol boyunca veya yakınında aşağıdaki Hitit anıtları vardır: Fraktin (Bossert: *Altanatolien*, 550-552), Taşçı (Taşçı'da iki kaya kabartması vardır, yeni bulunanı için bk. [S. Alp], *Belleten*'de XII [1948], s. 255; öteden beri tanınanı için bk. I. Gelb: *Hittite Hieroglyphic Monuments*, Chicago 1939, lev. LXXVI, 51), İmamkulu kaya kabartması (krş. *ayn. yr.*, lev. XLII; S. Alp: "Bemerkungen zu den Hieroglyphen des hethitischen Monuments von İmamkulu", *Archiv Orientalni* XVIII [1950], s. 1-8), Gezbel'deki Hanyeri kaya kabartması (krş. M. Riemschneider: *Die Welt der Hethiter*, lev. 7, üst; H. Th. Bossert: "Das hethitische Felsrelief bei Hanyeri, Gezbel", *Orientalia* N. S. XXIII [1954], s. 129-147) ve Sirkeli kaya kabartması (Gelb: *ayn. esr.*, lev. LXVIII; Bossert: *Ein hethitisches Königssiegel*, s. 230, res. 115).

⁵⁵ E. Bilgiç: "Die Ortsnamen der kappadokischen Urkunden im Rahmen der alten Sprachen Anatoliens", *AFO* XV (1945-1951), s. 22-30; A. Götze: "An Old Babylonian Itinerary", *Journal of Cuneiform Studies* VII (1953), s. 51-72; Margarethe Falkner: "Studien zur Geographie des alten Mesopotamien", *AFO* XVIII (1957), s. 34-36. Fakat eğer Assur'dan Kaniş'e giden kervan yolu üzerinde önemli bir mevki teşkil eden Mama şehri, Comana Cappadociae'ye (bu gün: Şar) tekabül ederse, (krş. K. Balkan: *Letter of King Anum-Hirbi of Mama to Warshama of Kanish*, Ankara 1957, s. 33) bu takdirde o zamanaki ticaret yolunun kuzey Suriye'den itibaren şu itinereri takip etmesi mümkündür: Kuzey Suriye - Maraş (Germaniceia) - Eyer Bel - Göksun - Şar (Comana Cappadociae) - Dede Bel - Kayseri - Kaniş (krş. Harita 2). Maamafih eğer bu günkü Göksun (Cocusus) o zamanki Mama şehri ile aynı ise (diğer bir imkân, krş. *ayn. yr.* s. 33), bu takdirde kuzey Suriye'den Kappadokya'ya çıkacak yolun itinereri şu olabilir: Kuzey Suriye - Maraş (Germaniceia) - Eyer Bel - Göksun - Kuruçay Bel - Kayseri - Kaniş. Müellifin yaptığı bir gezi esnasında Maraş ve Göksun hüyüklerinden toplamış olduğu M. Ö. III. ve II. binyıllarına ait keramik buluntuları bu ikinci imkânı daha muhtemel kılmaktadır (bk. Harita 2, Göksun'a kadar yol 5, Göksun'dan sonra yol 4).

⁵⁶ Lehteki fikir için J. Lewy - G. Eissler: *Die altassyrischen Rechtsurkunden vom Kultepe* 1. ve 2. kısım, Leipzig 1930, s. 264, altnot a; I. Gelb: *Inscriptions from Alishar and Vicinity*, Chicago 1935 (OIP XXVII), lev. LXIII'deki harita.

mamış ise de *Sizu* ve *Şimala* şehir adlarına Kültepe metinleri adı ile tanınan tabletlerde rastlanması⁵⁷ araştırılmaya değer bir konudur. Kiraz Bel ve Gez Bel geçitlerinden aşarak Kayseri ve Kültepe (Kaneş)' ye giden mühim bir yolun (bk. Harita 3, yol 3) başlangıç noktasında bulunan Kozan ilçesinin yakınındaki Tarmil Hüyüğünde toplanan M. Ö. III. ve II. binyılına ait topraküstü buluntuları, —muhtemelen kuzeyden, Gezbel üzerinden, zaman zaman inen— Assur kolonistlerinin, yahut Doğu Kilikya'nın o devirdeki sakinlerinin bu yolu kullanmış olduklarına işaret teşkil eder. Bahis konusu olan bölgede, Amanus Dağlarının batı eteklerine kadar sıralanan veya yer yer mevcut olan Hüyüklerden toplanan çeşitli sath buluntularının göstermiş olduğu gibi, Kilikya Ovasının M. Ö. III. ve II. binyıllarında kesif bir iskâna sahne olması⁵⁸, Doğu Kilikya'dan kuzey istikametinde Kappadokya'ya M. Ö. II. bin yılının ilk çeyreğinde çıkan böyle bir kervan yolunun mevcudiyetini mümkün kılmaktadır⁵⁹.

5 — Antitoroslar bölgesi bahis konusu olduğu vakit verdikleri bilgi kâfi olmıyan *Itinerarium Antonini Augusti*⁶⁰ ve Tabula Peutingeriana⁶¹ (takr. M. Ö. IV. yüzyıl) Cocusus ile Anazarbus (bu gün Anavarza) arasındaki yolu şu şekilde kaydetmektedirler: Cocusus-Laranda-Badimon-Praetorium - Flaviada - Anazarbus. Tarafımızca tesbit edilmiş olan bu iki yol (bk. Harita 3) adı geçen itinererlerin tertip edildiği devirde ya fazla kullanılmamakta ve yahut büyük âsâyışsizlik dolayısıyla daha uzun ve dolaşık tarik tercih edilmekte idi. Yollarımız boyunca sıralanan mimarî ve epigrafik buluntular ve harabe kalıntıları Akyol ile Çiçeklidere yolunun zaman zaman Geç-Roma devrinde kullanılmış olduğunu ispat etmektedir.

6 — Yollarımızın büyüklü küçüklü kalelerle tahkim edilmiş bulunması (bk. Harita 3), yol sistemimizin Orta Zamanlarda da gerek stratejik ve gerek ticaret bakımından büyük rol oynamış olduklarını

⁵⁷ Lehteki fikir için krş. Lewy-Eissler : *ayn. esr. s.*, 35, altnot a; Gelb : *ayn. esr. harita.* Aleyhteki fikir için krş. E. Bilgiç : *ayn. yr.*, s. 13 ve altnot 99.

⁵⁸ M. V. Seton-Williams : "Cilician Survey", *Anatolian Studies* IV (1954), s. 121-174.

⁵⁹ *ayn. yr.*, s. 129, harita 2; s. 132, harita 3; s. 134, harita 4.

⁶⁰ *Itinerarium Antonini Augusti et Hierosolymitanum* (G. Parthey ve M. Pindar neşr.), Berlin 1848, Tab. I.

⁶¹ Krş. W. M. Ramsay : *Historical Geography of Asia Minor*, London 1890, s. 280-281 ve s. 266 yanındaki harita.

göstermektedir. Meselâ Francesco Balducci Pegolotti'nin kaydettiği gibi⁶², XIII. ve XIV. yüzyıllarda Salvastro (klâsik: Sebasteia, bu gün: Sivas) ile Doğu Kilikya'da Adana'nın güneyinde bir Akdeniz limanı olan Lajasso (klâsik: Aigai, bu gün: Ayas) arasında bir ticaret yolunun bizim bölgemizden geçmiş olduğu anlaşılmaktadır⁶³; zira Karamanoğulları bu devirde Gülek Boğazına hâkim bulunmakta idiler.

Meryemçil Beli (=Geben veya Gaban Beli) Bizanslılar devrinde 877 yılında İmparator Basil ⁶⁴, ve 1097'de I. Haçlı ordusunun bir kolu ⁶⁵ tarafından aşılımıştır. Romanos IV. Diogenes (1068-1071), ordusuyla Kokousos (=Bizans kaynaklarında Göksun'un adı) üzerinden Germaniceia (Maraş)'ya geçmiş olmalıdır ⁶⁶.

Nihayet, tesbit etmiş olduğumuz iki esas yol ve bunların arasındaki tâli yollar, Doğu Kilikya'da yaşayıp sıcak yaz aylarında yaylaya çıkan köylü ve göçebeler tarafından bu gün dahi kullanılmaktadır.

⁶² F. B. Pegolotti: *La practica della mercatura* (Allan Evans neşr), Cambridge, Massachusetts, 1936, s. 59-63 ve. s. XXII.

⁶³ Pegolotti'nin itinereri için krş. H. Kiepert: "Über Pegolotti's vorderasiatisches Itinerar", *Sitzungsberichte der phil.-hist. Klasse der Königlich Preuss. Akademie der Wissenschaften*, 20 Ekim 1881, Berlin 1882, s. 904-905 (H. Kiepert bu itinererin, Salvastro'dan Lajasso'ya Casena " =H. Kiepert'e göre: Comana" ve Sis üzerinden gittiği fikrindedir); W. Heyd: *Geschichte des Levantehandels*, cilt II, Stuttgart 1879, s. 113 (Heyd, bu Pegolotti yolunun Göksun ve Geben Geçidi " =Meryemçil Beli" üzerinde Kilikya Ovasına indiğini ileri sürer); Eduard Friedmann: "Der Mittelalterliche Welthandel von Florenz in seiner geographischen Ausdehnung", *Abhandlungen der Königlich Geographischen Gesellschaft* X, No. 1, Wien 1912, s. 38-40 (Friedmann, bu ticaret yolunun Gez Bel ve Hacın " =Saimbeyli" üzerinden geçtiği kanaatindedir); W. Heyd: *Histoire du Commerce du Levant au Moyen-Âge*, 2. baskı, cilt II, Leipzig 1936, s. 113-114. Bu fikirlerin tartışması için bk. H. Grothe: *Meine Vorderasien-Expedition* II, Leipzig 1912, 53-55 ve A. Evans: *La practica della mercatura*'da, s. 389-390. Pegolotti itinererinin takip ettiği yol yakında tarafımızca etraflı bir surette ele alınacaktır; şimdilik bu itinererin, Göksun ve Geben Geçidi (=Meryemçil Beli) üzerinden Kilikya Ovasına indiğini sadece söylemekle yetineceğiz.

⁶⁴ J. G. Anderson: "The Road System of Eastern Asia Minor with Evidence of Byzantine Campaigns", *Journal of Hellenic Studies* XVII (1897), s. 34; H. Grothe: İmparator Basil I.'in aştığı geçidin muhtemelen Eyer Bel olduğunu ileri sürer (krş. *Meine Vorderasien-Expedition* II, s. 48-49).

⁶⁵ Anderson: *ayn. yr.*, s. 28, 39-40.

⁶⁶ *ayn. yr.*, s. 36; H. Grothe: *ayn. esr.*, s. 49.

Yakın gelecekteki çalışmalarımızın hedefini, Zincirli-Domuztepe-Karatepe arasındaki bölge ile bu bölgenin güney ve kuzey dolaylarını Maraş'a (=Assur menbalarında: *Marqasi* veya *Gurgum*; Hitit hiyeroglif vesikalarında : *Gurgum*) kadar araştırmak⁶⁷ ve Hitit devrinde Kizzuwatna'nın bir kısmının teşkil ettiği anlaşılan Antitorosların bu ücra köşesinde kazı hazırlıklarına girişmek teşkil edecektir.

⁶⁷ Bu arada müellif 1955 yılında Arslanlı Bel dolaylarına ve Zincirli Ovasına (krş. Harita 1) bir gezi yapma imkânını bulmuştur (şimdilik bk. U. B. A l k ı m: "Yesemek Taşocağı ve Heykeltraşlık Atelyesi", *Bulleten* XXI [1957]. s. 359-376). Bu gezide elde edilen tarihî -coğrafya sonuçlarından bir kısmı yakında *Bulleten*'de ve *Anatolia*'da yayınlanacaktır.